

**Економіко-технократична еліта
в умовах революційних трансформацій
українського суспільства
(березень 1917 – квітень 1918)**

Марина Манько

ORCID: 0000-0002-0778-5870

mankomarisha@gmail.com

*Комунальний заклад «Навчально-виховний комплекс
«Криворізька спеціалізована школа І–ІІІ ступенів
із поглибленим вивченням іноземних мов –
дошкільний навчальний заклад»
вул. Пушкіна 48к, м. Кривий Ріг, Україна, 50002*

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати роль економіко-технократичної еліти в умовах революційної трансформації українського суспільства (березень 1917 – квітень 1918). Використано індуктивний та дедуктивний, хронологічний *методи дослідження*, а також контент-аналіз. *Основні результати.* Українська економіко-технократична еліта на початковому етапі національно-визвольних змагань майже не була представлена в Центральній Раді. Наявність економічної освіти й водночас брак досвіду державного будівництва ускладнювало вирішення нагальних питань українського соціуму. Особливо гостро неспроможність технократичної еліти врегулювати важливі аспекти функціонування держави відчувалося в регіонах. Деформація українського соціуму, популістська політика Центральної Ради в умовах революції відштовхнули від неї представників економіко-технократичної еліти та визначили подальшу долю української революції. *Наукова новизна.* Визначено основні шляхи рекрутування економіко-технократичної еліти, діяльність економіко-технократичної еліти в умовах революційних перетворень в березні 1917 – квітні 1918 рр., надано характеристику ставлення економіко-технократичної еліти до революційних подій та вплив Жовтневого перевороту на світоглядні орієнтири зазначеної верстви. *Практичне значення:* можливе використання результатів під час викладання курсу «Історія України», на краснавчачих заняттях. *Тип статті:* теоретична.

Ключові слова: національна еліта; рекрутування еліти; інтелігенція.

*Надійшла до редколегії 15.06.2019
Прорецензована 28.06.2019
Рекомендована до друку 31.07.2019*

**Economic-technocratic Elite under the Conditions
of the Revolutional Transformation
of the Ukrainian Society (March 1917 – April 1918)**

Marina Manko

ORCID: 0000-0002-1138-6637

mankomarisha@gmail.com

*Communal Institution Educational complex
Krivyi Rih specialized school of I–III levels
with in-depth study of foreign languages –
pre-school educational institution,*

48k Pushkin street, Kryviy Rih, Dnipropetrovska oblast, Ukraine, 50002

Abstract. *The purpose* of the research is to analyze the role of the economic and technocratic elite in the conditions of the revolutionary transformation of the Ukrainian society (March 1917 – April 1918). *Methods:* inductive and deductive? chronological, content analysis. *Main results.* Given the immaturity of the Ukrainian elite, it should be noted that the economic and technocratic elite at the initial stage of the national liberation struggle was hardly represented in the Central Rada. Those who had economic education – did not have experience in state-building, which complicated the decision of urgent issues of the Ukrainian society. Particularly acute inability of the technocratic elite to regulate important aspects of the functioning of the state was felt in the regions. The inadequate interest of the elite, the deformation of the Ukrainian society, the populist policy of the Central Rada, and its inability to solve urgent issues in the conditions of the revolution pushed away from it the representatives of the economic and technocratic elite and determined the future fate of the Ukrainian revolution. *Scientific novelty.* The author attempted to determine the main ways of recruiting an economically-technocratic elite, the activities of the economics and technocratic elite in the conditions of revolutionary transformations in March 1917 – April 1918, characterizes the attitude of the economically-technocratic elite to revolutionary events and the influence of the October Revolution on the ideological orientations of this stratum. *The practical significance* of the work is the possibility of using it while teaching the course “History of Ukraine”, studies of local lore. *Type of article:* theoretical.

Keywords: National elite; Recruitment; Intelligentsia.

Received 15.06.2019

Reviewed 28.06.2019

Accepted 31.07.2019

Постановка проблеми. Останнє десятиліття української історії показало, що питання формування та функціонування української еліти стоїть гостро як ніколи. Адже, окрім відсутності єдиного підходу до визначення поняття «українська еліта», ми маємо проблеми із функціонуванням еліт та контреліт. Застосовуючи термін «еліта України», науковці та дослідники, взявши за основу історичний період та статус українських земель, вказують на кілька аспектів теорії української еліти. Умовно їх можна поділити на ті, що порушують питання формування політичної еліти незалежної України. Точного визначення того, якою була еліта як явище суспільного життя періоду становлення української державності на початку і наприкінці ХХ ст., немає.

Історіографія. Наукові дослідження початкового періоду з означеної проблематики містяться у працях творців української державності, де вміщено автобіографії, біографії, а також характеристики політичних опонентів. Подібні характеристики відображають не стільки реальну оцінку діяльності того чи іншого політика того часу, а скоріше, особистісне ставлення автора до опонента, змішане з несприйняттям його політичної орієнтації. Подібні «зображення» містяться у працях М. Грушевського (Грушевський, М., 1992), В. Винниченка (Винниченко, В., 1920), М. Міхновського, С. Петлюри, О. Лотоцького (Лотоцький, О., 1966), Є. Чикаленка (Чикаленко, Є., 1932). «Спомини за 1917 рік» Є. Чикаленка містять не лише відомості про очільників української держави, а й включають відомості про місцеву еліту (мається на увазі опис керівників сусідніх сіл із с. Перешори Херсонської губернії) (Чикаленко, Є., 1932, с. 14).

У брошурах М. Грушевського «Українська Центральна Рада та її Універсали, перший і другий» (вийшла друком у 1917 році), «На порозі нової України» наведено відомості не лише про політичне оформлення та перші кроки Центральної Ради, а й зроблено висновки про результати її діяльності у перший рік революції на Україні (Грушевський, М., 1992). Проте у роботах представників управлінської еліти того часу простежується заполітизованість, суб'єктивне ставлення до певних подій, осіб, політичних сил, тож сучасні дослідники мають підходити до них критично.

Радянська історіографія розглядала період національно-визвольних змагань крізь призму марксистсько-ленінської ідеології, нав'язуючи українському рухові ярлики «буржуазний», «антинародний», «панський» тощо. Слушно із цього приводу в статті «Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації» зауважує історик Я. Грицак: «Радянська історіографія означала революційні події в Україні як «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні», вже самим тим озна-

ченням заперечуючи особливість розвитку українських революційних подій» (Грицак, Я., 1999).

Наукові доробки дослідників діаспори заклали фундамент дослідження елітарної української верстви. Процес формування еліти як симбіоз поєднання та боротьби політичних груп розглянуто у працях І. Лисяка-Рудницького. П. Феденка. Для Т. Гунчака, П. Мірчака, Р. Малиновецького характерна ідеалізація окремих діячів українського руху: М. Грушевського, С. Петлюри, В. Винниченка (Козловська, Л., 2000, с. 9).

Проголошення незалежності України започаткувало новий етап у розробці питань національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Значний внесок у дослідження цієї проблематики здійснили: В. Солдатенко, В. Верстюк, Д. Яневський, В. Капелюшний, П. Білян, А. Іванова, І. Гошуляк, Я. Грицак, Андрусин Б. І., О. Реєнт, В. Кульчицький (Козловська, Л., 2000, с. 9). Враховуючи «насиченість» цього історичного періоду та його важливість для державотворчих процесів в Україні, а також малодослідженість окремих аспектів національно-визвольних змагань, варто зазначити, що період з 1917–1918 потребує додаткового вивчення. Українська дослідниця Т. Бевз у монографії «Партія національних інтересів і соціальних перспектив (Політична історія УПСР)» крізь призму партійної діяльності торкається і окремих аспектів діяльності української еліти (Бевз, Т., 2008).

Спроби визначити суть, зміст політичної еліти з'явилися в 90-х рр. ХХ ст. (Крюков, О., 2006, с. 55). Значний внесок у розробку підходів до розуміння ролі економіко-технократичної еліти запропонував В. Липинський. У своєму основному політичному творі – «Листи до братів-хліборобів», опублікованому у Відні в 1922–1923 рр. – учений зауважив, що ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути. Вирішення цих завдань, на думку В. Липинського, має забезпечити «національна аристократія». Бо без своєї власної національної аристократії – без такої меншості, яка була б настільки активна, сильна та авторитетна, щоб зорганізувати пасивну більшість нації всередині, і тим захистити її од ворожих наскоків ззовні – немає і не може бути нації, – пише В. Липинський у «Листах до братів-хліборобів» (Липинський, В., 1926). Національна аристократія повинна формуватися з найсильніших, найздібніших і найавторитетніших осіб усіх класів суспільства. Учений стверджував, що ні етнографічна спільність, ні мова, ні окрема територія самі по собі не творять націю, її творять певні активні групи серед етнографічної спільності, тобто частина населення або група, що ініціює появу та виробляє шляхи втілення

об'єднуючих політичних цінностей, на ґрунті яких формується нація. Ця аристократична група керує всією нацією, стоячи на чолі її політичних, організаційних установ, створює певні культурні, моральні, політичні й організаційні цінності, які потім присвоює собі вся нація, якими ця нація живе і на яких тримається, вона ж є носієм національної ідеї (Крюков, О., 2006, с. 56).

Мета дослідження – проаналізувати роль економіко-технократичної еліти в умовах революційної трансформації українського суспільства (березень 1917 – квітень 1918).

Джерела. Період національно-визвольних змагань (березень 1917 – квітень 1918) містить значний пласт інформації про діяльність та функціонування української еліти та еліт національних меншин. Наявність широкої джерельної бази: мемуари творців політичної реальності того періоду – М. Грушевського, П. Христюка, Д. Дорошенка, В. Винниченка, С. Шелухіна, які виступали за створення української держави, так і тих хто боровся із ними по різні сторони барикад – Є. Бош, А. Денікін тощо; Центральний державний архів вищих органів влади і управління, Центральний державний історичний архів, Національний музей історії України, Центральний державний кінофотоархів імені Гордія Пшеничного містять значний пласт інформації про державотворчу роботу представників Центральної Ради. Слід наголосити, що більшість документів періоду березня 1917 – квітня 1918 опубліковані.

Виклад основного матеріалу. Суспільство являє собою певну організаційну цілісність, що складається із активних елементів, які взаємодіють між собою, де важлива ніша належить національній економічній еліті. З метою розгляду економічної еліти в контексті революції необхідно визначитися із дефініцією останньої. Визначимо її як енергійну та ініціативну, найбільш професійну і цілеспрямовану частину соціуму, яка відчуває його потреби і реалізує їх найбільш ефективно. В основі мотивації економічної еліти лежить певне коло інтересів, яке і передбачає способи досягнення мети. До таких інтересів варто віднести: забезпечення особистих потреб, прагнення до влади і багатства, реалізація особистих здібностей (Макеєв, С., 2006, с. 112).

Отже, під поняттям економіко-технократичної еліти розумітимемо частину українського соціуму, що володіє знаннями, досвідом, фінансами для реалізації ефективної державної політики. Основними стимулами діяльності виступають мотиваційні компоненти, про які зазначалося вище. До них в умовах революції додавалося ще і прагнення не тільки примножити капітал, а в першу чергу зберегти його.

Становлення елітарної української верстви відбувалося в складних умовах. Лютнева революція у Петрограді нівелювала роль елітар-

ної верстви царської доби. Її місце прагнули обійняти політики «нової генерації» – лідери, виплекані довгими роками підпільної боротьби, без реального управлінського досвіду або вихідці з народу, що не мали ні освіти, ні навиків, ні моральних цінностей – заходилися впорядкувати суспільне життя. Із цього приводу у своїх мемуарах слушно зауважив український меценат, яскравий представник української економічної еліти, один із співзасновників УЦР Є. Чикаленко: «Майже скрізь наверх повипливало оттаке сміття, такі шахраї, що поверталися з міст, де служили в поліції, в жандармерії і т. к. і поставали провідниками народу, бо в щирість інтелігенції народ не вірив» (Чикаленко, Є., 1932, с. 14). Нова еліта була віддзеркаленням власного народу, бо у своїй більшості український етнос складався із селян та робітників, але в його складі були репрезентовані й інші соціальні групи: інтелігенція, економіко-технократична еліта (Макеєв, С., 2006, с. 111). М. Шаповал, аналізуючи самоідентифікацію мешканців Києва напередодні революції, у своїй праці «Велика революція й українська вивольна програма» писав: «Людей українських було чимало..., але чи вони знали, що вони українці? Вони просто вважали себе за малоросів, а свідомих між ними було хіба яких кілька тисяч. Половина Києва вважали себе за руських, хоч між ними було більше українського походження» (Шаповал, М., 1928, с. 74). Несприйняття частиною українців себе як окремої нації, а не частини російського народу в подальшому суттєво ускладнювало роботу Центральної Ради та її апарату. Відсутність власне українських державницьких інституцій напередодні революції вплинуло не тільки на кадрову політику УЦР, але й на матеріальне становище представницького органу, а отже і на ефективність вирішення нагальних питань. Попри кадровий голод в середовищі українських сил, існувала окрема частина національної інтелігенції, що через свої політичні погляди або переконання воліли залишитись осторонь державотворчих процесів, наприклад В. Липинський, В. Біднов, Д. Яворницький (Феденко, П., 1954, с. 21).

У сучасній елітології виокремлюють дві системи рекрутування еліт: антверпенівську, за якої потрапити до влади мають змогу всі здібні громадяни, та систему гільдій. Остання характеризується підбором кадрів із певної соціальної чи політичної групи. Механізм формування вищих органів влади М. Грушевським був визнаний як коаліційний. Яскраво фракційний розподіл мандатів прослідковується у спробі Д. Дорошенка сформувати Генеральний Секретаріат. У його особистому фонді знаходимо рукопис праці «Матеріали до третього тому історії. Формування мною Генерального Секретаріату», де автор занотував: «Доручено... доручити формування Генерального Секретаріату

Президіуму фракції» (Дорошенко, Д., 1917, арк. 1). Про гостроту міжпартійного протистояння свідчить і той факт, що 17 серпня 1917 р. так і не було погоджено склад уряду. Спроба сформуванню працездатний «кабінет» закінчилася «нарадами» фракцій і кулуарними домовленостями (Дорошенко, Д., 1917, арк. 2). До того ж при формуванні уряду не завжди враховувалася думка кандидата на посаду. Слушно із цього приводу зауважив О. Зарубін: «Ми просто робили технічні помилки, що власне Секретаріат не сформований, а ми вже на Малій Раді його затвердили, що, кого, – невідомо» (Дорошенко, Д., 1917, арк. 3). Подібна ситуація не була винятком із загального правила, скоріше, навпаки. Зокрема, прикладом такої невваженої кадрової політики було призначення на посаду міністра фінансів С. Перепелиці – відомого спеціаліста в області фінансової кооперації в Україні. На нього лідери ЦР поклали великі надії, сподіваючись, що йому вдасться реанімувати «помираючу» економіку української держави. З одного боку – виправданий хід залучити провідного спеціаліста галузі, та ще й широкого українця до співпраці, а з іншого – як може людина, яка перебуває за кордоном, керувати відомством та ще й в такий непростий час. Як результат – виконуючим обов'язки було призначено М. Ткаченка, людину далеку від фінансових справ.

Не менш гостро проблема стояла із очільниками різноманітних департаментів, відділів у структурі самих Секретарств. Прикладом ефективної роботи національної еліти в рамках вузькопрофільного підрозділу є функціонування Генерального Секретарства освіти. Станом на жовтень 1917 р. необхідно було мати досвідченого товариша Секретаря, ним став П. Холодний – людина, яка не тільки орієнтувалася в освітніх справах, а й мала досвід управління (Автобіографические данные..., л. 12). У складі Секретаріату освіти функціонували департамент нижчої освіти, відділ середньої та вищої освіти, відділ дошкільної та позашкільної освіти, відділ мистецтв, комісаріат (Звіт фінансових витрат..., 1917, арк. 149). Більшість із зазначених посад були заміщені свідомою українською інтелігенцією, що мала досвід викладацької та просвітницької роботи. Адекватна кадрова політика і забезпечила високу продуктивність праці відомства та його результативність. Тоді як інші секретарства мали проблеми із комплектацією штатів спеціалістами відповідного профілю (Звіт фінансових витрат..., 1917, арк. 150).

Кадровий «голод» суттєво впливав на ефективність діяльності економічної еліти, бо не реалізовувалися елементарні потреби соціуму. Д. Дорошенко пізніше у своїй праці «Історія України 1917–1923 рр.» запише: «Засідаючи в своїх кабінетах, генеральні секретарі приймали

весь вільний час од високої політики ріжних прохачів, які вимагали від них абсолютно неможливого..., але не мали, наприклад часу, щоб вислухати губерніяльного комісара, який приїхав спеціально в дуже важкій і пильній справі» (Дорошенко, Д., 1954, с. 127). Проблема елітарної верстви полягала в неможливості координувати роботу між центром та регіонами.

Не тільки новоспечені генеральні секретарі були «далекими» від рутинної роботи управляючого цілого сектора, а й самі представники законодавчого органу, в який поступово перетворювалися ЦР, не знали, що мають робити самі та якими повноваженнями слід наділити представників державних установ. Зокрема, під час зборів ЦР, член УПСР М. Ковалевський досить туманно окреслив функції Генерального Секретаріату. Він говорив: «Зараз ми не можемо вказати круг компетенції Генерального Секретаріату.... Саме життя окреслить його» (Верстюк, В., 1996, с. 117).

Незацікавленість заможних українців, технократів у співпраці з ЦР пояснюється не тільки деформованою соціальною структурою українського соціуму, а й небажанням останніх співпрацювати із соціалістами-популістами, що мали більшість у ЦР (Христюк, П., 1969). Український дослідник В. С. Горак, аналізуючи працю П. Христюка «Замітки і матеріали до історії української революції: історіографічний аналіз», виокремлюючи заангажованість генерального писаря, зазначав, що економіко-технократична еліта в українському соціумі існувала, але виступала радше опозицією до ЦР, зокрема Демократично-хліборобська партія та Союз хліборобів-власників, які структурно зорганізувалися в третій декаді 1917 р. (Горак, В., 2000, с. 35). Подібні міркування висловлював і Д. Дорошенко у книзі «Історія України 1917–1923». Економічні інтереси спонукали одну частину елітарної групи співпрацювати з українським представницьким органом, а інші, навпаки, бажали відродження Російської імперії. Перші пов'язували з ЦР сподівання на наведення порядку в українських губерніях, адже тут діяло правило «чим далі від центру тим більше анархії», а Київ був ближчим до українських провінцій, ніж Петроград. До того ж поміщики сподівалися якщо не на повне збереження земель, то хоча б на частину. Інші ж, навпаки, отримували від імперської машини дивіденди у вигляді підтримки їх монополій, придушення робітничих страйків та селянських виступів. Серед останніх було чимало вихідців із українського середовища – Терещенки та Харитоненки, які в результаті більшовицького перевороту вимушені були іммігрувати за кордон (Дорошенко, Д., 1954).

Проголошення радянської влади дещо змінило ставлення економічної еліти до української справи. С. Чикаленко писав, що поміщик Родзяко, який скептично ставився до ЦР, після жовтневих подій завітав до нього і почав переконувати про необхідність відокремлення України від Росії (Чикаленко, Є., 1932, с. 19).

Окрім труднощів із фінансуванням, виникали проблеми із використанням матеріальних цінностей, провіанту за призначенням. Складна економічна ситуація загострювалася ще й за безвідповідальності адміністраторів. У серпні 1917 р. розгорівся скандал через те, що доручення на отримання хліба було підписано особами, прізвища та ім'я яких не були відомими робітникам канцелярії. Розслідування у цій справі світла не пролило і було тимчасово зупинене (Протоколи засідань..., 1917, арк. 15).

Неспроможність ЦР навести лад у регіонах і захистити їх мешканців від навали асоціальних елементів теж не сприяли посиленню співпраці між українськими діячами та економіко-технократичною елітою. Підтвердження цієї тези знаходимо у протоколах засідання ЦР та праці криворізького красзнавця О. О. Мельника. Він вказує на той факт, що прошарок заможних жителів Кривого Рогу, управлінців, побоюючись навали червоних орд на місто, створили самостійно загони територіальної оборони (Мельник, О., 2018).

Якщо ще в Києві ЦР вдавалося утримати хоч видимість порядку, то в регіонах справа була значно гіршою. У протоколі засідання Комітету ЦР від 6 серпня 1917 р. де обговорювалася «Інструкція», знаходимо реальну оцінку діяльності ЦР. М. Рафес говорив: «Якби нам дали 10 губерній, то довелось би гірше, тому, що чим далі від Києва, то при нашій не зорганізованості довелось би вислуховувати нарікання і навіть протести» (Протоколи засідань..., 1917, арк. 25).

Висновки. Формування «молодої» економічної еліти відбувалося у складній геополітичній, внутрішньополітичній ситуації. По-перше, недовіра українського соціуму до інтелігенції породжувала прихід до влади малосвідомого та недосвідченого елемента. По-друге, низька самоідентифікація українського народу, який асоціював себе із малоросами або росіянами, значно звужувала соціальну базу національного руху та ускладнювала рекрутування еліт і діяльність державницьких установ у цілому. По-третє, відсутність досвіду в управлінні державним апаратом призводило до невизначеності, хаотичності дій, а отже, і до економічної та політичної дестабілізації. Особливо гостро ці тенденції проявлялися в регіонах. По-четверте, «стара», зрощена російським царатом, економіко-технократична еліта виступала до нової влади

опозицією, позбавляючи останню своєї підтримки, чим послаблювала позиції української держави.

Недостатня зацікавленість зазначеної елітарної верстви, деформація українського соціуму, популістська політика ЦР, її неспроможність вирішувати нагальні питання в умовах революції відштовхнули від неї представників економіко-технократичної еліти та визначили подальшу долю української революції. Слід наголосити, що після Жовтневого перевороту частина представників економіко-технократичної еліти готова була співпрацювати із Центральною Радою, але ці наміри не могли вплинути на хід подій.

Бібліографічні посилання

- Автобиографические данные и удостоверения Холодного Петра Ивановича, 1917. Спр. 1. Оп. 1. Ф. 1868. Київ: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ України), арк. 1–12.
- Бевз, Т., 2008. *Партія соціальних перспектив і національних інтересів (Політична історія УПСР)*. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Бош, Е., 1925. *Год борьбы. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации*. Москва: Госиздат.
- Верстюк, В., 1996. *Українська Центральна рада*. Документи і матеріали. Київ: Наукова думка, ч. 1, с. 121.
- Винниченко, В., 1920. *Відродження нації*. Відень: Дзвін.
- Горак, В., 2000. До питання про історіографічну цінність праці В. К. Винниченка «Відродження нації». *Історіографічні дослідження в Україні*, № 10, с. 17–35.
- Грицак, Я., 1999. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації. *Україна модерна*, число 2-3, с. 254–269.
- Грушевський, М., 1992. *На порозі нової України: гадки і мрії*. Нью-Йорк: Українське Історичне Товариство.
- Дорошенко, Д., 1917. Матеріали до 3 т. історії формування мною Генерального Секретаріату. Спр. 5. Оп. 1. Ф. 4186. Київ: ЦДАВОВУ України, арк. 1–5.
- Дорошенко, Д., 1954. *Історія України 1917–1923 рр.* Нью-Йорк: Видавнича Корпорація «Булава», т. 1.
- Звіт фінансових витрат Секретаріату внутрішніх справ, відомості, виплати, утримання працівників Секретаріатів УЦР, рахунки Секретарств, листування з Секретаріатами та ін. установами про виділення та використання коштів, перекази пожертв до Українського національного фонду, 1917. Спр. 4. Оп. 1. Ф. 1434. Київ: ЦДАВОВУ України, арк. 1–5.
- Козловська, Л., 2000. *Порівняльний аналіз формування української політичної еліти на зламних етапах хх століття (кінець 10-х 190-і роки)*. Автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса: Одеська національна юридична академія.
- Крюков, О., 2006. *Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення*. Київ: Видавництво НАДУ.

Липинський, В., 1926. *Листи до Братів-Хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму*. Відень: Друкарня Карл Германа.

Лотоцький, О., 1966. *Сторінки минулого*. Саут Баунд Брук: Видання Української Православної Церкви в США.

Макеєв, С., 2006. *Технократические идеи и концептуальные построения в их историко-философском развитии*. Москва: Издательство МГОУ.

Мельник, О., 2018. *Боротьба за зміну статусу Кривого Рогу «Криворіжжя – славетний гірничий край» (присвяченої 100-річчю надання Кривому Рогу статусу міста)*. Кривий Ріг: Криворізький професійний гірничо-металургійний ліцей. Доступно: <<http://lib.knu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Матеріали%20конференції.PDF>>.

Протоколи засідань комітету ЦР, постанови, законопроекти та закони, проект конституції УНР, 1917. Спр. 19. Оп. 1. Ф. 1115. Київ: ЦДАВОВУ України.

Феденко, П., 1954. *Ісаак Мазепа борець за волю України*. Лондон: Наше Слово, с. 21.

Христюк, П., 1969. *Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр.* Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських.

Чикаленко, С., 1932. *Уривок з моїх споминів за 1917 рік*. Прага.

Шаповал, М., 1928. *Велика революція і українська визвольна програма*. Прага: Вільна Спілка.

References

Autobiograficheskie dannye i udostovereniya Kholodnogo Petra Ivanovicha [Autobiographical data and certificates of Peter Kholodny], 1917. File 1. Inventoty 1. Fund 1868. Kyiv: Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (CSASBPG of Ukraine), pp. 1–12 (in Russian).

Bezv, T., 2008. *Partiya sotsial'nykh perspektiv i natsional'nykh interesiv (Politychna istoriya UPSR) [Party of Social Prospects and National Interest (Political History of the Ukrainian PSR)]*. Kyiv: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukraini (in Ukrainian).

Bosh, E., 1925. *God bor'by. Bor'ba za vlast' na Ukraine s aprelya 1917 g. do nemetskoy okkypatsii [One year of struggle. The struggle for power in Ukraine from April 1917 to the German occupation]*. Moscow: Gosizdat (in Russian).

Verstyuk, V., 1996. *Ukrayins'ka Tsentral'na rada [Ukrainian Central Council]*. Documents and materials. Kyiv: Naukova dumka, part 1, c. 121 (in Ukrainian).

Vynnychenko, V., 1920. *Vidrodzhennya natsiyi [Revival of the nation]*. Vienna: Dzvyn (in Ukrainian).

Horak, V., 2000. *Do pytannya pro istoriohrafichnu tsinnist' pratsi V. K. Vynnychenka «Vidrodzhennya natsiyi» [On the question of the historiographic value of V. K. Vinichenko's work "The Revival of the Nation"]*. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukrayini [Historiographic studies in Ukraine]*, no. 10, pp. 17–35 (in Ukrainian).

Hrytsak, Ya., 1999. *Ukrayins'ka revolyutsiya, 1914–1923: novi interpretatsiyi [The Ukrainian Revolution, 1914–1923: New Interpretations]*. *Ukrayina moderna [Modern Ukraine]*, pp. 254–269 (in Ukrainian).

Hrushevs'kyi, M., 1992. *Na porozhni novoyi Ukrainy: hadky i mriyi* [On the verge of a new Ukraine: dreams and dreams]. New York: Ukrainian Historical Society (in Ukrainian).

Doroshenko, D., 1954. *Istoriya Ukrainy 1917–1923 rr.* [History of Ukraine in 1917–1923]. New York: Bulava Publishing Corporation (in Ukrainian).

Doroshenko, D., 1917. Materialy do 3 t. istoriyi formuvannya mnoyu Heneral'noho Sekretariatu [Materials to volume 3 of the history of the formation of the General Secretariat]. File 5. Inventory 1. Fund 418. Kyiv: CSASBPG of Ukraine, pp. 1–5.

Zvit finansovykh vytrat Sekretariatu vnutrishnikh sprav, vidomosti, vyplaty, utrymannya pratsivnykiv Sekretariativ UTsR, rakhunky Sekretarstv, lystuvannya z Sekretariatamy ta in. ustanovamy pro vydilennya ta vykorystannya koshtiv, perekazy pozhertv do Ukrainy's'koho natsional'noho fondu [Report of financial expenses of the Secretariat of Internal Affairs, information, payments, retention of employees of the Secretariats of the UCR, accounts of the Secretaries, correspondence with the Secretariats, etc., by the institutions on the allocation and use of funds, transfers of donations to the Ukrainian National Fund], 1917. File 4. Inventory 1. Fund 1434. Kyiv: CSASBPG of Ukraine.

Kozlovs'ka, L., 2000. *Porivnyal'nyy analiz formuvannya ukraiyins'koyi politychnoyi elity na zlamnykh etapakh xx stolittya (kinets' 10-kh 190-i roky)* [Comparative analysis of the formation of the Ukrainian political elite at the breakthrough stages of the xx century (the end of the 10th and 190th years)]. Abstract of PhD dissertation. Odesa: Odessa National Law Academy (in Ukrainian).

Kryukov, O., 2006. *Polityko-upravlins'ka elita Ukrainy yak chynnyk derzhavotvorennya* [The political and managerial elite of Ukraine as a factor in statebuilding]. Kyiv: Vidavnicтво NADU (in Ukrainian).

Lypyns'kyi, V., 1926. *Lysty do Brativ-Khliborobiv: pro ideyu i organizatsiyu ukraiyins'koho monarkhizmu* [Letters to Brothers-Hliborobov: about the idea and organization of the Ukrainian monarchy]. Vienna: Carl Herman Printing House (in Ukrainian).

Lotots'kyi, O., 1966. *Storinky mynuloho* [Pages of the past]. South Bound Brook: Publication of the Ukrainian Orthodox Church in the United States (in Ukrainian).

Makeev, S., 2006. *Tekhnokraticheskie idei i kontseptual'nye postroeniya v ikh istoriko-filosofskom razvitii* [Technocratic ideas and conceptual constructions in their historical and philosophical development]. Moscow: Publishing House MGOU (in Russian).

Mel'nyk, O., 2018. Borot'ba za zminu statusu Kryvoho Rohu «Kryvorizhzhya – slavetnyy hirnychyy kray» (prysvyachenoyi 100-richchyu nadannya Kryvomu Rohu statusu mista) [Fight for changing the status of the curved horn «Kryvorizhzhya – the famous mountain edge» (devoted to the 100th anniversary of granting Kryvy Rih the status of the city)]. Kryvyi Rih: Kryvyi Rih Professional Mining and Metallurgical Lyceum. Available at: <<http://lib.knu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Матеріали%20конференції.PDF>> (in Ukrainian).

Protokoly zasidan' komitetu TsR, postanovy, zakonoproekty ta zakony, proekt konstytutsiyi UNR [Minutes of meetings of the Committee of the Central Commit-

tee. resolutions, bills and laws, the draft Constitution of the UPR]. File 19. Fund 1115. Inventory 1. Kyiv: CSASBPG of Ukraine, p. 15.

Fedenko, P., 1954. *Isaak Mazepa borets' za volyu Ukrayiny* [*Isaac Mazepa is a fighter for the freedom of Ukraine*]. London: Nashe Slovo (in Ukrainian).

Khrystyuk, P., 1969. *Zamitky i materiyaly do istoriyi ukrayins'koyi revolyutsiyi. 1917–1920 rr.* [*Notes and materials to the history of the Ukrainian revolution. 1917–1920*]. New York: Chartoryiski Publishing House (in Ukrainian).

Chykalenko, Ye., 1932. *Uryvok z moyikh spomyniv za 1917 rik* [*An excerpt from my remarks for 1917*]. Praha (in Ukrainian).

Shapoval, M., 1928. *Velyka revolyutsiya i ukrayins'ka vyzvol'na programa* [*The Great Revolution and the Ukrainian Liberation Program*]. Praha: Vil'na Spilka (in Ukrainian).